

Tweemaal een Gijsbert van Bronckhorst

door Kees Schilder

In twee recente publicaties over Kampen treffen we de naam van Gijsbert van Bronckhorst aan. Het gaat om verschillende mannen met dezelfde voor- en achternaam. De eerste publicatie, van de hand van Lies van Vliet, is verschenen in 1991.¹ De Gijsbert van Bronckhorst waarover Lies uitgebreid schrijft, komt er niet best van af. Hij was gewelddadig en maakte zich schuldig aan een zedenmisdrif. In 1631 kwam hij voor de rechtbank, omdat hij een accijnsknecht had mishandeld. Daarvoor kreeg hij een boete. Voor andere feiten is hij enkele jaren later veroordeeld. Voor het misbruiken van zijn dochter kwam hij in 1641 opnieuw voor de rechtbank. Na veel tegen hem ingebrachte beschuldigingen en zware ondervragingen werd hij veroordeeld tot verbanning uit de stad.

De tweede publicatie, uit 2006, is van de hand van Arend de Wilde. Hij schrijft over Kamper bierbrouwers uit de periode 1560-1920.² Eén van deze brouwers was Gijsbert van Bronckhorst, dezelfde man die in de eerste publicatie wordt genoemd. Deze man kocht in 1625 de brouwerij van wijlen Hans Mulert. Behalve brouwer was hij herbergier en graanhandelaar. De Wilde haalt het artikel van Lies van Vliet aan voor wat betreft de kwalijke zaken waaraan Gijsbert zich schuldig maakte. De Wilde veronderstelt dat de grootvader van Gijsbert de eveneens Gijsbert van Bronckhorst genoemde bierbrouwer moet zijn geweest, een man die leefde van omstreeks 1520 tot 1595. Lies van Vliet vermoedt dat ook.

Of dat al dan niet waar is, probeer ik duidelijk te maken aan de hand van de volgende gegevens. Bedenk wel dat deze gegevens moesten worden opgezocht in tientallen registers en uit losse documenten, die soms moeilijk waren te lezen of te interpreteren.

Gijsbert van Bronckhorst de oude (circa 1520-1595)

Zijn naam wordt voor de eerste keer aangetroffen in een akte van 12 juni 1544, wanneer hij samen met zijn vrouw Elbricht van Bolten een huis koopt.³ Toen Gijsbert met Elbricht trouwde, was zij weduwe van Claas van Dorsten, bij wie zij vier kinderen had verworven. Zij verklaarde op 11 april

1543 dat zij haar kinderen voor wijlen hun vaders erfenis niets kon geven. Haar man had niets nagelaten en van zijn verwanten wist zij niets.⁴

Waarschijnlijk gaf Elbricht deze verklaring omdat zij wilde hertrouwen. Als de langstlevende van een echtpaar met nog minderjarige kinderen opnieuw in het huwelijk trad, moesten er volgens het stadsrecht voogden over die kinderen worden benoemd en moest de nalatenschap van de overledene worden beschreven.

Het huwelijk van Gijsbert en Elbricht zal zijn gesloten omstreeks de datum van het opmaken van de akte.

Gijsbert verklaarde veel later, namelijk op 17 januari 1561, toen hij moest getuigen in een zaak die hem verder weinig aanging, dat hij ongeveer 37 jaar oud was.⁵ Op 11 februari 1579 verklaarde hij als getuige dat hij ongeveer 55 jaar oud was.⁶ Dat zou in beide gevallen betekenen dat hij was geboren omstreeks 1524. Dat 'ongeveer' kan door Gijsbert heel ruim genomen zijn, want als het waar was, zou hij ten tijde van zijn huwelijk met Elbricht, een weduwe met vier kinderen, pas 19 jaar oud zijn geweest. Het is niet onmogelijk, maar het lijkt mij beter zijn geboortjaar te stellen op omstreeks 1520.

Bierbrouwer

Uit een groot aantal aantekeningen blijkt dat Gijsbert bierbrouwer was en dat hij personeel in dienst had.

Hij en zijn vrouw Elbricht kochten in 1544 van Anthonis Glauwe en zijn vrouw een huis in de Oudestraat op de hoek van de Onze-Lieve-Vrouwensteeg (nu Kerkstraat). Het geld voor deze aankoop hadden zij niet en daarom leenden zij dat van de verkoper, met een constructie die toen gebruikelijk was. Zij verkochten aan Anthonis namelijk een jaarlijkse rente van 16 herenponden waarbij het door hen gekochte huis tot onderpand werd gezet.⁷

In 1550 kochten Gijsbert en Elbricht een hof in de Hagen en in 1551 een huis in de Oudestraat nabij de Hagenpoort, welk huis zich aan de achterkant uitstrekte tot aan de stadsmuur langs de IJssel.⁸ Om deze aankoop te financieren verkochten zij een jaarlijkse rente van 8 herenponden. In 1560 kochten zij nog een huis in de Oudestraat nabij de Hagenpoort.⁹ Waarschijnlijk stond dat huis dicht bij het al eerder door hen gekochte huis, want ook dit laatste huis strekte tot de stadsmuur langs de IJssel. In 1561 en 1562 kochten Gijsbert en Elbricht land dat gelegen was buiten de Hagenpoort.¹⁰

De brouwerij

Waar Gijsbert begon met het brouwen van bier is niet met zekerheid te zeggen. Het is mogelijk dat hij al brouwde in het huis op de hoek van de Onze-Lieve-Vrouwensteeg, dat hij in 1544 kocht. Zeker is dat hij een brouwerij had in het pand dat hij kocht in 1551 en uitbreidde in 1560, het complex dat stond op de hoek van de Oudestraat en (nu) de Keizerstraat. Dat complex strekte zich uit tot de stadsmuur en stond dicht bij de Oude Wiltvanck: een muurtoren nabij de ingang van de Buitenhaven.

Een kleine brouwer was Gijsbert niet. Hij had behalve één of meer dienstmaagden ook minstens tien knechten in dienst. Hij brouwde bier van verschillende kwaliteiten, niet alleen voor de thuismarkt, maar ook voor de export, hoewel we hierbij niet moeten denken aan export naar wat we nu het buitenland zouden noemen, maar er werd bier verscheept naar Deventer en naar het land van Vollenhove.¹¹ Tienplakkenbier en stuiversbier en misschien ook nog andere biersoorten werden door Gijsbert en zijn knechten gebrouwen. Het stuiversbier, verkocht voor een stuiver per kan, was van betere kwaliteit dan het tienplakkenbier, want een stuiver was in die tijd 15 plakken waard.

Toen in 1560 de brouwer Cornelis Vene een nieuwe knecht in dienst nam, bedong deze een jaarloon van 22 karels-guldens, vier paar schoenen en drie hemden. Voorwaarde was ook dat er bier zou worden gebrouwen van dezelfde kwaliteit als het bier dat Gijsbert van Bronckhorst brouwde.¹²

De grondstoffen voor het brouwen van bier, te weten weite, gerst en molt, kocht Gijsbert per last of per schepel. Een last koren had naar onze maatstaven gerekend een inhoud van 3.000 liter. De prijs van de grondstoffen varieerde en was afhankelijk van een goede of slechte oogst, maar ook van de afstand waarover ze moesten worden aangevoerd. Oorlogsomstandigheden waren ook van invloed op de prijs. In 1561 kocht Gijsbert een last molt voor 27 goudguldens.¹³ Stuiversbier verkocht hij in 1575 voor 3 gulden en 4 stuivers per ton.¹⁴ Uit diverse getuigenissen blijkt dat Gijsbert het koren niet alleen kocht voor zijn brouwerij, maar dat hij er ook in handelde.¹⁵

Op de locatie van de brouwerij van Gijsbert van Bronckhorst bevond zich ruim honderd jaar later, namelijk in 1699, een brouwerij die genoemd werd De Halve Mane met de Sterre.¹⁶ Laat er nu op het schepen zegel van Gijsbert een familiewapen staan met daarin een halve maan met een ster er boven!¹⁷

Rumoer in de brouwerij

Op 20 januari 1558 zag één van de knechten van Gijsbert in de brouwerij een knuppeldoek met daarin een hoeveelheid munten liggen. Buurvrouw Bijе, de vrouw van Geert van Detten, die er bij was, zei dat de doek met geld van haar was. Daarop zei Gijsbert dat de doek niet losgeknoopt zou worden voordat Bijе de munten die erin zaten zou opnoemen, maar wel in aanwezigheid van enkele bureн als getuigen. Toen er enkele bureн waren opgetrommeld en men Bijе vroeg wat voor soort munten er in de doek zaten, kon zij dat niet zeggen. Dan zal ik ze noemen, zei Gijsbert, en hij noemde alle munten die in de doek zaten, te weten schreckenbergers, vuurijzers, claaskens, witten en andere munten op. De munten die Gijsbert noemde, bleken inderdaad in de doek te zitten. Gijsbert gebod de aanwezigen om er verder maar over te zwijgen; hij wilde Bijе niet onteren.¹⁸

Het liep dus met een sisser af, maar wat er op 2 januari 1571 was gebeurd, bleek erger te zijn. Op die dag riep Gijsbert zijn bureн Dirck Mussche, bakker, en mr. Claes ten Oever, chirurgijn, bij zich thuis. Toen de bureн kwamen, zagen zij Gijsbert en zijn tien knechten rond de tafel zitten. Eén van de knechten, Johan Timmerman, zat enigszins afzijdig.

Eén van de knechten had vroeg in de morgen ontdekt dat het kantoor was opengebroken. Er was het een en ander uit ontvreemd. De knechten zeiden dat een vreemde dat niet had gedaan. De dader moest één van henzelf zijn, want er waren sinds gisteren geen vreemden in huis geweest. Gijsbert zei daarop dat hij de kamer uit ging en dat de knechten onder elkaar maar moesten uitmaken wie de boosdoener was. Eén van de knechten zei dat hij Johan Timmerman alleen op de zolder had gezien. Een ander had 's morgens een rode Engelse mantel op de plaats gevonden, maar daar werd verder geen aandacht aan geschonken. Johan Timmerman werd verdacht. Hij zou de tralies hebben opengebroken en zich daar doorheen hebben geworsteld om in het kantoor te komen. Aan de kleren van Johan moest rode verf van de tralies zitten. Johan toonde zijn overmantel, die door allen nauwkeurig werd bekeken. Buurman Dirck, die naar hij later zei, dronken was, zag geen rode verf. Buurman Claes zag wel iets roods, maar dat was volgens Johan bloed; hij had zich bezeerd aan een vinger. De vinger werd bekeken, maar er was geen wondje zichtbaar. Johan hield vol dat hij het niet gedaan had. Mogen wij in je huis zoeken naar de gestolen spullen, werd er aan Johan gevraagd. Doe dat maar, ik geef jullie mijn mes mee als een teken voor mijn vrouw dat ik het goed vind, zei Johan. Een paar knechten gingen naar het huis van Johan, maar wat zij aantreffen wordt in de bronnen niet vermeld.

Waarschijnlijk vonden zij geen gestolen spullen.

Intussen was Gijsbert weer binnengekomen en nam Johan apart onder handen. Hij zei: 'Lieve Johan, heb jij het gestolen goed, geeft het mij dan terug, als je in nood zit dan geef ik je twee ponden groot [12 gulden] en dan praten we er niet meer over.' Johan bekende niet. Gijsbert had een huiszoeking niet nodig gevonden en zei dat ze het maar moesten laten zitten. Hij wilde het gerecht niet inschakelen. Daarop ging ieder weer aan het werk

Later bleek dat de op de plaats gevonden rode Engelse mantel van de knecht Willem was. Deze had daags tevoren Johan bij zijn bed zien staan, rommelend in zijn spullen. Willem was daarna zijn rode mantel en enig geld kwijt. De knechten zeiden dat hij die het ene stal, ook het andere had gestolen. Ook nadat dit bekend was geworden, ondernam men geen gerechtelijke stappen tegen Johan Timmerman. Of hij wel bij Gijsbert in dienst is gebleven, is niet bekend, maar het lijkt niet waarschijnlijk.¹⁹

Openbare functies

In 1556 werd Gijsbert gekozen in de Kleine Gemeente, een uit ambachtslieden en neringdoenden bestaand college dat geen politieke macht, maar slechts een adviserende taak had bij het besturen van de stad. Hij bleef daar lid van tot 1561, toen hij werd gekozen in de Grote Gemeente, een aanzienlijker college, dat door velen werd gezien als een springplank naar het lidmaatschap van de Raad, het hoogste college van het stadsbestuur. Tot de Raad kwam het niet, want in 1565 werd Gijsbert 'vergeten', een mooi woord

voor het worden afgezet. Waarom is niet bekend, maar het is mogelijk dat men hem verdacht van sympathie met de leer van Luther.

Na de Reformatie begon Gijsbert aan een tweede politieke loopbaan. In 1579 werd hij opnieuw in de Kleine Gemeente gekozen, waarna hij in 1580 weer lid werd van de Grote Gemeente. In 1582 werd hij gekozen tot schepen en was hij dus lid van de Raad. Het zegel waarmee hij als schepen akten moest bezeugen, is bewaard gebleven. Na 1582 werd hij niet herkozen. Hij is dus



Schepenzegel van Gijsbert van Bronckhorst. 1582.
Omschrift: S GHISBERT VAN BRONCKHORST. Wapen:
een omgekeerde wassenaar, vergezeld van een zes-
puntige ster.



In de Oudestraat, niet ver van de Hagenpoort, nabij de met een X gemerkte plaats, stonden de in de tekst genoemde panden van Gijsbert van Bronckhorst.

maar één jaar lid geweest van het stadsbestuur van Kampen. Of hij vrijwillig uit de Raad stapte of weer ‘vergeten’ werd, is niet te achterhalen. Gijsbert had ook andere dan bestuurlijke functies. In de jaren 1561-1562 was hij memoriemeester van de Onze-Lieve-Vrouwememorie en in de jaren 1579-1580 was hij kerkmeester van de Onze-Lieve-Vrouwekerk, de Buitenkerk, die stond in het deel van de stad waar hij woonde.²⁰ Aanzienlijke leden van memoriën, zo noemde men de religieuze broederschappen, werden voor korte of langere perioden gekozen tot memoriemeesters. Deze beheerden de goederen en inkomsten die aan de memorie waren geschonken en onder-

handelden met de priester die aan de memorie was verbonden over zijn inkomsten en het opdragen van missen op het altaar van de memorie. Het bidden voor het zielenheil van overleden memoriebroeders en -zusters was een belangrijke taak van de priester.

Gelovig

Gijsbert was een gelovig man. Hendrick Claesz, koster van de Onze-Lieve-Vrouwe- of Buitenkerk, verklaarde in 1575 dat Gijsbert jaar in jaar uit een of twee keer per dag in de kerk kwam om in een open bank nabij het koor in devotie neer te zitten. Hij kwam dikwijls 's avonds, als de kaarsen waren ontstoken. Af en toe kwam één van zijn dienstboden om hem te halen als de zaken dat vereisten. Hij vergat ook wel eens de tijd, maar dan werd hij door de kosterjongen, die hij vaak een stuiver gaf, gewaarschuwd dat de kerk dicht ging. In 1574, omstreeks Lichtmis, kwam zijn dienstmaagd Eefse bij hem met een boodschap. De koster liet haar en zichzelf weer uit de kerk, maar hij was nog niet bij het 'rooster' gekomen of hij hoorde dat Gijsbert een klok liet klingelen. Dat deed hij wel vaker als de koster hem vergat.²¹

Deze voordelige getuigenis van de koster werd gegeven op verzoek van Gijsbert zelf, in de periode dat de stad, na enkele maanden door de Staatsgezinde graaf Willem van den Bergh te zijn bezet, weer in Spaanse handen was en mensen met Lutherse sympathieën verdacht waren.

Uit het feit dat Gijsbert ook na de reformatie openbare functies heeft bekleed, blijkt dat hij, hoewel eerst een vrome katholiek, toch de protestantse zaak was toegedaan. Hij was echter niet direct na de Reformatie naar de gereformeerde religie overgestapt. Pas met Kerstmis 1590 ging hij voor de eerste keer aan het Heilig Avondmaal.²²

Gijsbert als geldverstrekker

Toen de stad Kampen in de jaren 1572-1578 was opgescheept met enkele velds Duitse soldaten in Spaanse dienst, moest het stadsbestuur een beroep doen op de burgerij om financiële bijstand. De stad moest de troepen onderhouden. Veel bemiddelde mensen leenden, soms onder druk, aan de stad geld tegen rente. Gijsbert leende in 1574, 1576 en 1578 aanzienlijke sommen aan de stad, in totaal ongeveer 1.800 goudguldens. Na de aftocht van de vreemde troepen (ook toen al moffen genoemd) begon de stad van de geleende bedragen rente te betalen; geld om de kapitalen terug te storten was er voorlopig niet. Veel kapitalen werden pas na tientallen jaren afgelost. Twee jaarlijkse renten van de kapitalen die Gijsbert van Bronckhorst aan de



Grafzerk van Gijsbert van Bronckhorst. Deze zerk ligt op balkjes op de vloer van de toren van de Buitenkerk. In het in 1798 op last van de overheid uitgekapte wapenschild zijn nog de wassenaar en de vijfpuntige ster te onderscheiden. Foto Kees Schilder.

stad had geleend, kwamen in 1618 in handen van de Armenkamer.²³ De derde jaarlijkse rente werd tot omstreeks 1660 aan zijn erfgenamen betaald.

Gijsbert is overleden op 9 juni 1595. Hij werd begraven in de Buitenkerk. De ongeveer 2.000 kilo zware zerk die eens zijn graf dekte, is in 1976 op een paar balken onder de kerktoren gelegd. Op de zerk staat de datum van zijn overlijden. Ook staat op de zerk dat zijn vrouw mede in het graf was bijgezet. De opschriften op de zerk zijn door slijtage en beschadiging voor een deel onleesbaar geworden. De naam van de vrouw is daarom niet te zien.²⁴

Elbricht van Bolten, de eerste vrouw

Zij trouwde, zoals hierboven al werd vermeld, omstreeks 1543 met Gijsbert van Bronckhorst. Ze was toen weduwe van Claas van Dorsten.

Na de dood van haar man was zij zonder geld of goederen achtergebleven met haar kinderen Thonis, Jan, Anna en Alijt. Het echtpaar kwam tot welstand, zoals blijkt uit de aankopen van onroerend goed en uit winsten van de goed lopende brouwerij.

Vele jaren later, namelijk op 31 januari 1575, verklaarde Elbricht ten overstaan van de schepenen dat zij toen zij met Gijsbert trouwde een huwelijkscontract had gesloten waarin onder meer werd afgesproken dat Gijsbert haar kinderen 'ten brode zou brengen'. Hij zou dus voor hen zorgen tot zij zelf de kost konden verdienen. Wat zij daarna als echtpaar zouden verwerven, zou alleen voor Gijsbert zijn.

Ruim een maand later, op 7 maart 1575, verklaarde Elbricht ten overstaan van schepenen dat zij in januari was misleid met mooie woorden. Zij herriep haar eerdere verklaring en wilde dat niet alleen Gijsbert, maar ook haar kinderen haar erfgenamen zouden zijn. Zij was nu tot verstand geko-

men en had bemerkt dat haar eerdere verklaring in strijd was met de goddelijke waarheid en de zaligheid van haar ziel in gevaar bracht.²⁵

Daar bleef het niet bij, want Elbricht heeft minstens vier keer een testament gemaakt. In het testament van 7 februari 1572, waarvan de tekst niet in extenso bewaard is gebleven, benoemt zij haar man en kinderen tot erfgenamen. In dat van 2 oktober 1574 vermaakt zij alles aan haar kinderen of kleinkinderen. In het testament van 2 december 1575 wordt ook haar man weer erfgenaam. De inhoud van haar laatste testament, gemaakt op 24 december 1575, is niet bekend. Er staat in het register dat zij haar besloten testament op die datum bij de schepenen heeft gebracht. Na haar dood konden haar erfgenamen het bij de schepenen opvragen.

In het testament van 2 december 1575, dat waarin ook haar man weer tot erfgenaam benoemd wordt, zegt zij dat zij, zonder dat haar man het wist, aan haar kinderen en schoonzoons wel 4.000 gulden had uitgeleend. Van dat geld heeft zij niets teruggekregen.²⁶

Dat veranderen van haar mening valt Elbricht niet aan te rekenen. Zij was al enige tijd 'simpel' (dement) en was gemakkelijk te beïnvloeden door haar kinderen, die een mooie erfenis aan hun neus voorbij zagen gaan.

De naam van Elbrichts zoon Thonis van Dorsten wordt na de vermelding in 1543 niet meer in de bronnen aangetroffen. Johan van Dorsten en zijn niet met name genoemde broer worden genoemd in een akte van 21 juni 1574, als zij met steun van Gijsbert van Bronckhorst door Elbrichts dochter Anna van Dorsten worden voldaan van geld dat zij aan hen schuldig was.

Dochter Anna was getrouwd met Lambert Stuurman, overleden vóór 1574. Dochter Alijt van Dorsten, overleden omstreeks 1575, was getrouwd met Hendrik Petersz.

Anna van Dorsten en Hendrik Petersz, de weduwnaar van haar zuster Alijt van Dorsten, hebben Gijsbert van Bronckhorst via hun moeder veel geld afhandig gemaakt. Getuige Willem Hagedoorn, die tien jaar in de brouwerij van Gijsbert werkte als meesterknecht, verklaarde dat de kinderen van Elbricht dagelijks plunderden in het huis van zijn meester. Zijn meester had echter veel geduld met hen, want hij wilde zijn vrouw geen verdriet doen.

In het laatst van haar leven verbleef Elbricht in huis bij haar dochter Anna. Daar kwam Gijsbert haar dagelijks bezoeken. Hij was heel lief voor zijn simpele vrouw en hij probeerde om de vrede met haar kinderen te bewaren. Aan Anna gaf hij iedere week 40 stuivers voor het onderhoud van zijn vrouw en ook bracht hij regelmatig linnengoed mee. Toen hij aan zijn vrouw vroeg om weer bij hem te komen wonen, wees zij dat af. Tegen een

getuige zei ze enige tijd later dat zij had gehoord dat hij een kast wilde laten timmeren om haar daarin op te sluiten. Laat hij zijn eigen gekken maar opsluiten, zei Elbricht.²⁷

Financiële strubbelingen

De vrede met Elbrichts kinderen bewaren lukte niet. Anna had in 1574 bij Henrick van Santhen uit naam van haar moeder een vette os besteld, die haar zwager Henrick Petersz moest halen uit Hasselt. De os werd afgeleverd bij Anna, maar de rekening werd gepresenteerd aan Gijsbert. Ook leningen die Anna voor haar moeder afsloot, moesten door Gijsbert worden terugbetaald. Bij het aangaan van de leningen zei Anna dat Gijsbert ermee had ingestemd.²⁸

Bele Draecks verklaarde op 26 maart 1576 dat toen Elbricht in 1572, toen zij nog goed van verstand was en haar testament wilde maken, tegen haar (getuige) zei dat zij niet zalig kon worden als zij haar man Gijsbert van Bronckhorst tekort zou doen. Getuige werd daarop door Elbricht naar pastoor Michael Hertsroij gezonden om erover te spreken. De pastoor vond dat het aandeel dat aan Gijsbert door Elbricht was toegedacht, te groot was. Getuige zei tegen de pastoor dat de kinderen van Elbricht al veel meer hadden gekregen dan Gijsbert had behouden.²⁹

In dezelfde tijd vroeg getuige aan haar zwager Arent Jansz Vrese om aan Elbricht een lening te verstrekken. Dat gebeurde, de schuldbekentenis was volgens Bele nog aanwezig. Toen Bele enige tijd later ziek werd en Gijsbert haar opzocht, zei ze dat zij haar ziekte aan hem te danken had, want het deed haar veel leed dat Gijsbert zoveel schade had geleden van handelingen die buiten hem omgingen. Anna liet in bijzijn van de getuige het geleende geld aan haar moeder zien. Getuige dacht dat het meer dan 300 daalders betrof. Arent Jansz Vrese had nog verklaard dat Gijsbert blind moest zijn of de ogen in zijn aars had. Van het geleende geld hebben Gijsbert en Elbricht 'heller noch penning' (dus niets) genoten. Toen Gijsbert aan getuige vroeg hoeveel schade hij van de handelingen van Anna en haar zwager Peter Hendriksz had geleden, zei ze dat het wel 6.000 of 7.000 gulden kon zijn.³⁰ Als het maar de helft zou zijn geweest, was het nog erg veel, in aanmerking genomen dat een arbeider in die tijd maar 6 of 7 stuivers per dag verdiende. Op een dag kwam Gijsbert ten huize van zijn stiefdochter Anna om over zijn vorderingen op haar en Henrick Petersz te praten. Gijsbert zei toen, doelende op zijn stiefkinderen, dat Lambert Stuirman zijn goederen had verspild en dat Henrick Petersz zijn bezit had verdronken. Na wat woorden

over en weer greep Henrick een volle kan bier en smeed die Gijsbert tegen het hoofd. Hij stortte daarop zwaar gewond ter aarde. De vrouw van Henrick zei toen: 'Dit is het ontbijt, de maaltijd zal nog volgen!'³¹

Henrick Petersz vluchtte de stad uit, waarheen is niet bekend. Anna werd de stad 'uitgeklopt' (verbannen) omdat zij haar schulden niet kon betalen. Zij ging naar IJsselmuiden, maar vertrok later naar Enkhuizen, waar haar kinderen woonden.

Er waren behalve Gijsbert van Bronckhorst meer mensen die door Anna en Henrick Petersz tekort gedaan waren. De roedendrager Albert Bitter verklaarde op 15 januari 1578 dat hij op verzoek van Berent van Halteren, Arent Vrese, joffer Van der Vene, Hendrik van Santhen, mr. Hendrik Droochscheerder en Gerrit Bloeme, allen als crediteuren van Anna Stuirman en Henrick Petersz, beslag had gelegd bij Gijsbert van Bronckhorst op de bezittingen die Gerbrichts beide dochters eventueel nog toekwamen uit de nalatenschap van wijlen hun moeder.³²

Gijsbert was hen al voor geweest, want veertien dagen eerder had hij zelf beslag laten leggen op de goederen van wijlen zijn vrouw die mogelijk aan haar dochters zouden toevallen.³³ Een maand tevoren had Gijsbert al stelling genomen tegen de gebroeders Johan en Herman van Dorsten, die hem wilden aanspreken om een door hem ondertekende obligatie. Ook hier is, evenals in de akte van 21 juni 1574, waarin Johan van Dorsten en zijn broer worden genoemd, niet duidelijk om welke Van Dorstens het gaat. Misschien waren het kleinzonen van zijn vrouw. Deze twee woonden niet in Kampen.³⁴ Elbricht van Bolten is niet lang na 24 december 1575 overleden. Misschien was zij de huisvrouw van Gijsbert die op de grafsteen vermeld wordt.

Naar het graf van Claas van Dorsten

Claas van Dorsten, de eerste man van Elbricht van Bolten, was overleden nabij Munster.

Reintgen Jacobs, oud 62 jaar, verklaarde op 20 oktober 1609 dat zij vele jaren geleden met Gijsbert van Bronckhorst, zijn vrouw Elbricht, haar voordochter Anna van Dorsten en diens man Lambert Stuirman van Kampen via het graafschap Bentheim naar Munster reisde. Van daar gingen zij naar St. Varris, waar Elbricht het graf bezocht van Claas van Dorsten.

Op de terugweg bezochten zij een herberg bij de Berkummerbrug, waar de waardin Elbricht bij de arm pakte en haar begroette met de woorden: 'Welkom, lieve moeije.' Een andere getuige verklaarde dat de waardin aan de Berkummerbrug een dochter was van Arent van Dorsten, die een broer zou

zijn geweest van Claas. De getuigen hebben Claas en Arent van Dursten niet persoonlijk gekend.³⁵

Janneke Vromers, de tweede vrouw

De eerste en enige keer dat Janneke Vromers voorkomt als vrouw van Gijsbert van Bronckhorst, is in een akte van 30 januari 1581. Het echtpaar koopt dan een jaarlijkse rente van 2 goudguldens, gaande uit een huis in de Nieuwstraat.³⁶ Helaas ontbreken in de series getuigenissen, transporten en recognitiën de laatste jaren van de 16de eeuw, zodat het niet mogelijk is meer van het echtpaar te weten te komen uit de eerste hand.³⁷ Uit latere getuigenissen blijkt dat zij een dochter was van Johan Vromers en Wibbe Siepoge.

Het is mogelijk dat Janneke eerst als dienstmaagd bij Gijsbert in huis was. Dan zou zij dezelfde Janneken zijn waarover in enkele getuigenissen verdachtmakingen aan het adres van Gijsbert werden tegengesproken. Er was beweerd dat Gijsbert en Janneke oneerbaar met elkaar omgingen, maar dat werd door een andere dienstmaagd en door een knecht heftig tegengesproken. De knecht verklaarde dat wanneer Gijsbert een nieuwe knecht in dienst nam, hij deze waarschuwde om de maagden in huis met rust te laten. Gijsbert hield zelf ook altijd afstand van zijn maagden.³⁸

Janneke Vromers is in 1587 overleden. De schuit waarin zij mee voer, verging bij Voorst in de buurt van Vollenhove, waarbij enkele opvarenden, onder wie ook Janneke, jammerlijk verdronken.³⁹

Processen om Janneke's nalatenschap

Na Janneke's dood begon de strijd om haar nalatenschap. Zij had geen kinderen en haar man niet tot erfgenaam benoemd, dus haar verwanten konden aanspraak maken op haar nagelaten bezittingen.

Een aantal mensen beweerde dat zij de naaste verwanten van Janneke waren. Dat waren Joost Stevensz, Anna Tibben en Claas Jansz Schutte.

Voor Joost Stevensz getuigt de 70 jaar oude Geertruit Clasen. Zij zegt dat zij de ouders van Janneken, te weten Johan en Wibbe Vromers, goed heeft gekend. Zij kende ook jonge Bije Kremers, die de grootmoeder was van Steven Joosten en een tante van Wibbe, de moeder van Janneken. Bij de stukken ligt een getekende stamboom van vijf generaties.

Voor Anna Tibben getuigen een viertal vrouwen heel omstandig dat zij Janneken dikwijls hoorden zeggen dat Anna familie van haar was. Maar hoe zij precies verwant waren, konden zij niet zeggen.

Toen aan Gijsbert gevraagd werd hoe het precies zat, zei deze dat alles wat op bruiloften en feesten werd beweerd, niet serieus moest worden genomen. Met drank op werd er soms van alles gezegd om elkaar te plezieren. Hij zelf zou niet weten wie als erfgenamen van zijn vrouw moesten worden beschouwd. Het gerecht dat de zaak behandelde, was niet overtuigd en besloot de nalatenschap voorlopig onder het beheer van de weesmeesters te brengen.⁴⁰

Twintig jaar later komt Claas Jansz Schutte uit Meppel bij het gerecht in Kampen aankloppen om als erfgenaam van Janneke te worden erkend. Hij beweert dat zijn moeder Claasgen en Janneken Vromers dochters waren van twee zusters. Hij brengt enkele ten overstaan van de schout van Meppel afgelegde getuigenissen mee.

Getuige Lubbert Claasz, oud tussen de 70 en 80 jaar, zegt dat Wibbe Siepoge, de vrouw van Johan Vromers, en Hilgont, de vrouw van mr. Claas barbier te Kampen, volle zusters waren. Mr. Claas en Hilgont waren de ouders van Claasgen, die later trouwde met Johan Schutte. Zij waren de ouders van Claas Jansz Schutte.

Getuige Hendrikje Geerts verklaart dat zij 32 jaar geleden dienstmaagd was in het klooster Dickninge. De kloosterlingen haalden dikwijls hun bier bij Johan Schutte. Die betrok het bier van Gijsbert van Bronckhorst. Getuige hoorde eens van Johan Schutte's vrouw Claasgen dat zij van haar nicht Janneken, de vrouw van Gijsbert van Bronckhorst, steur en zalm kreeg toegestuurd.

Getuige Peter Petersz, oud ongeveer 66 jaar verklaart dat hij Janneken, de vrouw van Gijsbert van Bronckhorst wel eens hoorde spreken over haar nicht Claasgen.

Getuige Geert Gijsbertsz, oud 64 jaar, zegt dat Claas barbiers vrouw Hilgont en Wibbe Siepoge familie waren. Getuige is met hen omgegaan. Hij ging met de kinderen van mr. Claas, die zijn peetvader was, naar school. Claas Jansz Schutte is naar zijn grootvader genoemd.⁴¹

De weesmeester Albert Hartsuicker, die de nalatenschap van Janneken beheerde, vond de eis van Claas Jansz Schutte ongefundeerd en vreemd. Janneke was al langer dan twintig jaar dood en om dan nog met een aanspraak te komen was onbegrijpelijk.

De enige getuige die er wat van zou kunnen weten, was de oude en versufte Lubbert Claasz, die zelfs zijn leeftijd niet op tien jaar nauwkeurig kon noemen. Toen Janneken nog in leven was, kwam eisers moeder nog wel eens in Kampen, maar zij repte nergens van. De brouwer Gijsbert van Bronckhorst, bij wie de bierhandelaar Johan Schutte dikwijls kwam, meldde het overlijden van Janneke niet aan zijn afnemer.

Naderhand worden nog getuigenissen ingebracht van enkele anderen die beweerden van de verwantschap te weten, maar evenals twintig jaar eerder, toen anderen aanspraak maakten op Jannekens nalatenschap, vond het gerecht de bewijzen onvoldoende en wees de erfenis definitief toe aan de wezen.⁴²

Hendrikje van Bolten, de derde vrouw

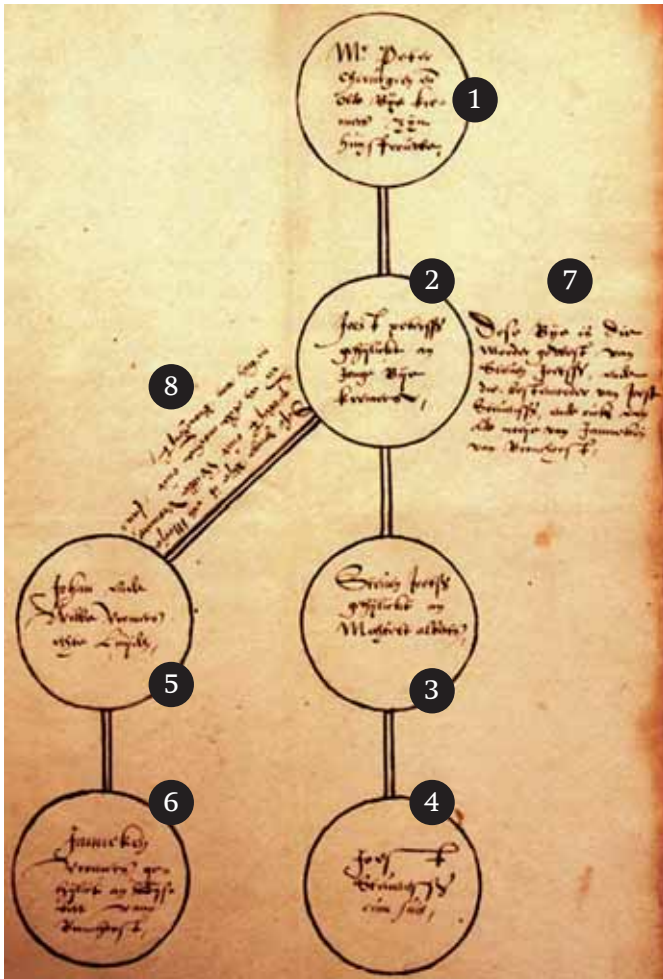
Na de dood van Janneke hertrouwde de inmiddels bejaarde Gijsbert met de jeugdige Hendrikje van Bolten, die volgens haar eigen getuigenis omstreeks 1575 was geboren.⁴³ Zij moet toen zij met Gijsbert trouwde niet veel ouder dan 18 jaar zijn geweest.

Het huwelijk, dat niet lang heeft geduurd, leverde Gijsbert voor het eerst erfgenamen op. Toen hij in 1595 overleed, liet hij twee kinderen na, zoals blijkt uit een voogdijschapstelling van 23 juli 1597. Op dat moment was de weduwe Hendrikje pas 22 jaar oud. De beide kinderen waren Willemtje en Berentje. De naam van het laatste kind is doorgehaald, zodat we er van moeten uitgaan dat dat kind kort na het maken van de voogdijschapsakte is overleden. Dochter Willemtje was dan zijn enige natuurlijke erfgename. Hij kan per testament echter zijn jonge vrouw tot mede-erfgename hebben benoemd. Daar lijkt het gezien de inhoud van latere documenten wel heel sterk op.

Willemtje trouwde in 1618 met Govert van Tongeren uit Leeuwarden. Van haar is verder niets bekend.⁴⁴ Wel wordt Van Tongeren uit Leeuwarden genoemd in het hierna te noemen proces van Gijsbert van Bronckhorst (de jonge) contra zijn dochter Willemtjen, maar in welk verband blijkt niet uit de stukken.

Omstreeks de datum van het opstellen van de voogdijschapsakte is Hendrikje hertrouwd met Johan Jacobsz. Samen met deze man verkocht zij op 19 december 1597 een akker land nabij de Hagen en op 18 maart 1599 een huis in de Nieuwstraat, gelegen naast de Bethlehemsvergadering. Mede-verkopers van het land in de Hagen waren de licentiaat Caspar van Wou en de Kamper secretaris mr. Gerrit Jacobsz, voogden over de nagelaten kinderen van Gijsbert van Bronckhorst.⁴⁵

De eerste twee jaar na de dood van Gijsbert tekende zijn weduwe Hendrikje van Bolten voor de ontvangst van de jaarlijkse renten ten laste van de stad, die de oude Gijsbert van Bronckhorst in de jaren zeventig van 16de eeuw had gekocht. Zij tekende als 'weduwe Bronckhorst'. Daarna tekende haar tweede man Johan Jacobsz gedurende tientallen jaren voor de ontvangst.⁴⁶



Schema waarmee men de verwantschap tussen Janneken Vromers (erflaatster) en Joest Stevens c.s. (erfgenamen) probeerde te bewijzen. Het gerecht vond de bewijzen onvoldoende.

Transcriptie van het schema:

- | | | | |
|--|--|---|---|
| 1) Mr. Peter chirurgien ende Olde Bijne Kremers zijn huisvrouw | 3) Steven Joests gehylickt an Mechtelt Alberts | 6) Janneken Vromers gehylickt an Gijsebert van Bronckhorst | 8) Dese Jonge Bijne is een moeye geweest over Wibbe Vromers ende een olde moeye over Janneken van Bronckhorst |
| 2) Joest Petersz gehylickt an Jonge Bijne Kremers | 4) Joest Stevensz cum suis | 7) Deze Bijne is die moeder gewest van Steven Joestsz ende die bestemoeder van Joest Stevensz ende oick een olde moeye van Janneken van Bronckhorst | |
| 5) Johan ende Wibbe Vromers echte luiden | | | |

Hendrikje van Bolten heeft waarschijnlijk met Johan Jacobsz de brouwerij voortgezet. In 1631 verkochten zij aan de brouwer Lephert Lephertsz twee huizen en erven, zijnde een brouwerij, gelegen bij het Bolwerk aan de Hagenpoort, strekkende tot de stadsmuur.⁴⁷

Hendrikje kreeg bij Johan Jacobs drie kinderen, Gijsbert, Geertruit en Anna. Geertruit trouwde met Thonis van Oostendorp. Zij en haar zuster Anna hebben na de dood van hun vader gedurende een tiental jaren de jaarlijkse renten van de stad Kampen gebeurd, die door de oude Gijsbert van Bronckhorst waren gekocht in 1576.⁴⁸ De zoon kreeg niet alleen de voornaam van zijn moeders eerste man, maar ook, zoals vroeger niet ongebruikelijk was, diens familienaam: Gijsbert van Bronckhorst.

Uit het bovenstaande blijkt dus duidelijk dat de oude Gijsbert van Bronckhorst niet de grootvader was van de jonge Gijsbert van Bronckhorst, zoals Van Vliet en De Wilde veronderstelden.

Gijsbert van Bronckhorst de jonge (circa 1599-na 1657)

De tweede Gijsbert van Bronckhorst, de jonge, is volgens zijn eigen getuigenis geboren in 1599.⁴⁹ In 1623 trouwde hij met Hermanna van Wijngaarden, dochter van Johan Oom van Wijngaarden en Bave Coenders.⁵⁰ Zij werd 'joffer' genoemd. Dat betekent dat zij uit een aanzienlijke familie stamde. Haar moeder werd ook joffer genoemd.⁵¹

Bij haar verwierf hij de kinderen Willemtje (geboren omstreeks 1623), Anneke en Hendrika.

Gijsbert en Hermanna hadden geen goed huwelijk. Weintje Hudde verklaarde dat Hermanna tegen haar had geklaagd dat haar man een hoer in huis had genomen en dat hij tussen haar en de hoer in bed lag. Femmigje Dirks had gehoord dat Bronckhorst vaak dronken was en een slecht leven met zijn vrouw leidde. Dat verklaarde Hendrik Munter ook. De chirurgijn mr. Roelof Hermansz had Hermanna een keer behandeld aan een wond die door slaan of stompen was toegebracht. De vrouw klaagde toen tegen de chirurgijn dat haar man de dienstmaagd (die nu zijn vrouw is, aldus getuige) liever had dan haar.⁵²

Hermanna van Wijngaarden is jong overleden, maar een overlijdens- of begraafdatum is van haar niet aangetroffen, zij leefde nog op 24 juni 1631.⁵³ Over haar drie nagelaten kinderen werden op 16 april 1634 tot voogden aangesteld hun grootvader Johan Jacobs en hun oudoom Tijmen van Wilsem. Gijsbert had, zoals uit het bovenstaande blijkt, tijdens zijn huwelijk met Hermanna al omgang met een andere vrouw. Met deze vrouw, geheten

Aaltje Hendriks, geboren omstreeks 1613 in Broekhuizen bij Meppel, had hij al twee kinderen toen de Raad hem in 1635 opdroeg met haar te trouwen of haar weg te sturen. Dat stond hem niet aan en hij begon uit te varen tegen een raadslid. Dat werd uiteraard niet getolereerd. Gijsbert werd in de gevangenis gegooid. Op verzoek van zijn oude vader werd hij in december 1635 vrijgelaten. Er werd hem een boete van 50 oude schilden opgelegd en bovendien moest hij zweren dat hij zich niet zou wreken.⁵⁴ Aaltje werd verbannen uit de stad, maar zij vertrok niet. Op 1 november 1635 moest zij voor de Raad verschijnen om aan te horen dat zij alsnog de stad moest verlaten. Dat heeft zij waarschijnlijk ook toen niet gedaan, want kort daarna is Gijsbert toch met haar getrouwd. Van hun twee kinderen werd er één, Hermanna genaamd, op 20 april 1634 gedoopt. Het andere kind was al overleden. Toen in de jaren 1637-1639 het echtpaar in de herberg De Coele Lucht op Kamperveen woonde, werd daar nog zoon Jacob geboren.

Wat Gijsbert precies voor de kost deed is niet bekend. Hij leende veel geld⁵⁵ en hij verkocht onroerend goed. In 1656, toen hij verbannen was uit de stad, zoals hieronder zal blijken, verkocht hij samen met zijn tweede vrouw, die hij gemachtigd had, een huis met brouwerij in de Oudestraat, strekkende langs de Kerksteeg. Hij zal er niet veel voor hebben gebeurd, want hij had dit onroerend goed zwaar belast met jaarlijkse renten.⁵⁶ Misschien was hij gedurende enige tijd bij zijn vader in dienst als brouwersknecht, maar daar zijn geen bewijzen voor gevonden. De relevante bronnen vertonen grote hiaten. We weten wel dat hij koren verhandelde. De zaadmeter Goiken Arents kwam een keer bij Gijsbert om zaad te meten dat in huis of op zolder moest worden opgeslagen.⁵⁷ Waarschijnlijk was hij ook een tijd herbergier. Toen in 1630 de accijnsknecht bij hem kwam voor controle, heeft hij die man uitgescholden en gemolesteerd. Daarvoor kreeg hij een boete van 40 goudgulden.⁵⁸ In hetzelfde jaar werd hij betrapt op het ontduiken van de bieraccijns. Dat leverde hem een boete van 50 gulden op.⁵⁹ Voor een ander feit werd hij in 1633 gevangengezet op de Hagenpoort. Wat hij toen had misdreven, is niet te vinden, maar het moet in de ogen van de Raad iets ernstigs zijn geweest. Zijn vader diende een verzoek in om zijn zoon vrij te laten. Hij zou er garant voor staan dat, zodra de Raad hem voor de bank zou eisen, Gijsbert daar zou verschijnen. De Raad stemde ermee in, maar alleen tegen een borgsom van het voor die tijd gigantische bedrag van 2.000 goudgulden. De vader deed dat en zette al zijn bezittingen tot onderpand. Op 28 januari 1633 werd Gijsbert vrijgelaten. Zijn vader werd op 24 april 1633 van zijn borgtocht ontslagen.⁶⁰

In aanraking met justitie

Uit getuigenissen, maar ook uit een waterschapsboek van Kamperveen, blijkt dat hij in de jaren 1637-1639 waard was in de herberg De Coele Lucht op Kamperveen.⁶¹ Daar, maar ook in Kampen, heeft hij zich misdragen tegen zijn oudste dochter Willemetje. Hij heeft haar enkele keren aangerand en zeker één keer verkracht. Zij klaagde daarover bij familieleden, die uiteindelijk het gerecht inschakelden. Zowel de vader als de dochter werd gevangen gezet. Beiden werden streng verhoord, maar bleven elk bij hun versie van het gebeurde. Getuigen werden verhoord, maar hun verklaringen kwamen erop neer dat zij het wisten van horen zeggen. Uiteindelijk werd de vader uit de stad verbannen en werd de dochter voor een jaar in een spinhuis geplaatst. Het was, naar onze maatstaven gerekend, een oneerlijke en ergerlijke vorm van justitie.⁶²

In 1657 waagde Gijsbert het om ondanks zijn verbanning toch weer in Kampen te komen. Hij werd gegrepen en in eerste instantie veroordeeld tot een lijfstraf, maar op verzoek van zijn verwanten werd dat omgezet in zes jaar opsluiting in het Marten-Paalsgat. Dit was een gevangenis, in het begin van de 17de eeuw speciaal gemaakt voor Marten Pel uit de stad Riga, die een burgemeester van Kampen had aangevallen na een voor hem ongunstig verlopen proces. Thonis van Oostendorp (Gijsberts zwager) en Otto Burgel zouden zijn onderhoud regelen en ook voor zijn kinderen zorgen, zodat die niet tot last van de stad zouden komen. De smidmeester Roelof Benier was daar borg voor.⁶³

Roelof Benier was in 1638, na de dood van Johan Jacobsz, aangesteld tot mombler over de kinderen van Gijsbert uit zijn eerste huwelijk. Hij beurde vanaf 1649 de jaarlijkse rente van de stad Kampen, die tot 1638 aan Johan Jacobsz was uitbetaald. Waarschijnlijk kwam deze rente via hem in handen van Johans kinderen en kleinkinderen.

Na 1657 verdwijnt Gijsbert van Bronckhorst uit de bronnen. Wel is er nog het één en ander bekend van zijn zoon Jacob.

Jacob Gijsberts van Bronckhorst

Deze Jacob Gijsberts van Bronckhorst trouwde in 1676 als jongeman van Kamperveen met de weduwe Jannigje Willems van der Vloet. Hij was, wat economische delicten betreft, net zo crimineel als zijn vader.

In 1684 boorde hij vanuit zijn pakhuis een gat door de stadsmuur. Op een nacht kwam de molenaar van Wilsum met zijn roeiboort bij de muur en droeg uit zijn boot drie ankers wijn, die hij via een door het gat gestoken

pijp naar binnen goot. Daar ving Jacob de wijn in tonnen op. Helaas voor Jacob hadden de pachters van de wijncaccijns er lucht van gekregen. Zij overrompelden de molenaar aan de ene kant van de muur en Jacob aan de andere kant. Jacob werd voor deze accijnsfraude veroordeeld tot het betalen van 400 zilveren dukatons aan de pachters van de stadsaccijnzen en 320 karelguldens aan de pachters van de landsaccijnzen. Hij moest ook alle kosten vergoeden die de pachters hadden gemaakt om hem te betrappen en hij mocht een jaar lang niet tappen. Verder werd de overgehevelde brandewijn verbeurd verklaard.⁶⁴

Wanneer Jacob is overleden is niet bekend.

Anderen met de naam Van Bronckhorst

Behalve de bovengenoemde leden van de familie Van Bronckhorst treffen we in 16de en 17de eeuwse bronnen meer mensen met de naam Van Bronckhorst aan die niet aantoonbaar verwant waren.

Sybilla van Bronckhorst, gehuwd met Engbert Wijers, zou verwant kunnen zijn. Een jaarlijkse rente van 55 heren ponden en 5 stuivers die de oude Gijsbert van Bronckhorst in 1576 van de stad Kampen had gekocht, werd in 1618 ontvangen door Engbert Wijers. Verder is er van Sybilla geen spoor gevonden.⁶⁵

Dan is er nog Janneke, dienstmaagd van de oude Gijsbert van Bronckhorst, die in 1575 haar werkgever 'oom' noemde. Of Janneke bloedverwante was, of tot de aangetrouwde familie behoorde, is niet bekend.⁶⁶

Noten

1. E.G. van Vliet, *Over edele ehrentrijcke joffers, ehrlievende borgersvrouwen en onkuysche vrouluijden* (Kampen 1991).
2. A. de Wilde, *Brouwerij de Wereld te Kampen* (Kampen 2006).
3. Rechterlijk Archief Kampen (hierna te noemen RAK), inv. nr. 58, fol. 46.
4. RAK, inv. nr. 80, fol. 116. Bernt Otinck en Thonis Baertscheerder, de burens van Elbricht, bevestigen haar verklaring.
5. RAK, inv. nr. 17, fol. 153v.
6. RAK, inv. nr. 18, fol. 345.
7. RAK, inv. nr. 58, fol. 46.
8. RAK, inv. nr. 58, fol. 246v.
9. RAK, inv. nr. 59, fol. 2.
10. RAK, inv. nr. 59, fol. 20v en fol. 76.

11. RAK, inv. nr. 15, fol. 87v, fol. 96, fol. 103.
12. RAK, inv. nr. 17, fol. 111.
13. RAK, inv. nr. 17, fol. 236.
14. RAK, inv. nr. 18, fol. 220v.
15. RAK, inv. nr. 17, fol. 153v.
16. RAK, inv. nr. 69, fol. 251v.
17. RAK, inv. nr. 69, fol. 251v.
18. RAK, inv. nr. 14, fol. 72, fol. 72v, fol. 73.
19. RAK, inv. nr. 18, fol. 1, fol. 3, fol. 7v.
20. K. Schilder, *Van Raad tot Municipaliteit II* (Kampen 1986) 43.
21. RAK, inv. nr. 18, fol. 205.
22. J. Don, *De archieven der gemeente Kampen III* (Kampen 1971) 174. Register van lidmaten 1579-1618.
23. J. Don. *De archieven der gemeente Kampen II* (Kampen 1971) 574, registnummers 1754 en 1757.
24. H.C. Diender, *Zerkenlijst van de Onze Lieve Vrouwe- of Buitenkerk : een genealogische en geschiedkundige handreiking* (Kampen 1984) zerk nr. 273.
25. RAK, inv. nr. 81, fol. 35 en fol. 36.
26. Testamenten in de oplatingen. RAK, inv. nr. 60, fol. 47, fol. 116, fol. 153v, fol. 181v.
27. RAK, inv. nr. 18, fol.205.
28. RAK, inv. nr. 18, fol. 231 en fol. 241v.
29. RAK, inv. nr. 18, fol. 245v.
30. RAK, inv. nr. 18, fol. 245v.
31. RAK, inv. nr. 18, fol. 200, fol. 200v, fol. 203.
32. RAK, inv. nr. 18, fol. 311v.
33. RAK, inv. nr. 18, fol. 358.
34. RAK, inv. nr. 18, fol. 358v.
35. RAK, inv. nr. 22, fol. 36v en fol. 37.
36. RAK, inv. nr. 61, fol. 73.
37. Van de getuigenissen ontbreken de jaren 1580-1595, van de transporten de jaren 1588-1596, van de recognitiën 1583-1618.
38. RAK, inv. nr. 18, fol. 205, fol. 210, fol. 210v.
39. RAK, inv. nr. 108, akte van 11.03.1609.
40. RAK, inv. nr. 108, processtukken 1588-1589.
41. RAK, inv. nr. 108, processtukken 1607-1609.
42. RAK, inv. nr. 108, akte van 05.09.1609.
43. RAK, inv. nr. 23, fol. 46.
44. Ondertrouw Kampen: 7 augustus 1618, Goevert van Tongeren, jonge gast van Leeuwarden,

- en Willemtien van Bronckhorst, jongedochter van Campen.
45. RAK, inv. nr. 62, fol. 15, fol. 29, fol. 66 en fol. 74v.
 46. Oud Archief Kampen, inv. nr. 447 en verder. Stedelijke Rekeningen.
 47. RAK, inv. nr. 63, fol. 34.
 48. Stedelijke Rekeningen van Kampen 1638-1659 in de post 'Renten van gelden die zijn opgenomen in 1576'.
 49. RAK, inv. nr. 25, fol. 189v.
 50. Ondertrouw 2 mei 1623 te Kampen. Gereformeerd ondertrouwboek.
 51. Johan van Wijngaarden woonde in het huis/herberg De Helsche Noer. Hij ging om met leden van de aanzienlijke Kamper families Brant en Voorne RAK, inv. 19, fol. 30v, fol. 59, fol. 79, fol.63, fol. 177, fol. 195, fol. 208v.
 52. RAK, inv. nr. 233, fol. 18v, fol. 20v, fol. 21v.
 53. RAK, inv. nr. 63, fol. 29v.
 54. RAK, inv. nr. 3, fol. 105.
 55. In 1630 en 1631 verkocht hij samen met zijn eerste vrouw voor 28½ karels-guldens aan jaarlijkse renten. Dat betekent dat hij 570 karels-guldens leende. In 1636 verkocht hij een rente van 48 goudguldens, daarvoor kreeg hij 960 goudguldens (RAK, inv. nr. 63, fol. 1, fol. 29v, fol. 232).
 56. RAK, inv. nr. 66, fol. 132.
 57. RAK, inv. nr. 233 fol. 21v.
 58. RAK, inv. nr. 43, fol. 3.
 59. RAK, inv. nr. 43, fol. 8v.
 60. RAK, inv. nr. 25, fol. 205v.
 61. [K. Schilder], *Het waterschapsboek van Kamperveen III* (Kampen 1990).
 62. Zie noot 1.
 63. RAK, inv. nr. 3, fol. 150v.
 64. RAK, inv. nr. 3, fol. 180v.
 65. Oud Archief Kampen, inv. nr. 490, (Stedelijke rekening van 1618).
 66. RAK, inv. nr. 18, fol. 220v.

